

Een plek om vrij te zijn



Vrijheid is de mogelijkheid om (opnieuw) te beginnen. Met dat motto naar Hannah Arendt opende het laatste Jaarbericht van de Diaconie. Opnieuw beginnen: dat is ook wat we doen met deze nieuwe, gezamenlijke krant, bedoeld voor iedereen die is geïnteresseerd in de Evangelisch-Lutherse Gemeente Amsterdam. Gebleven is de kenmerkende vorm van het Jaarbericht, maar de inhoud beslaat nu de volle breedte van de lutherse gemeente en de frequentie wordt tenminste twee nummers per jaar. Vrijheid staat centraal in Luthers geloofsofpvatting: geloof in Christus bevrijdt de mens. “Je bent een vrij mens en niemands knecht of onderdaan, en tegelijk een dienstbaar knecht en ieders onderdaan”, schreef hij in 1520. Vrij zijn zij die zich uit vrije wil in liefde dienstbaar opstellen naar elkaar. In dit eerste nummer loopt het thema Bevrijding als een rode draad door de bijdragen.

Verder in deze gemeentekrant:

- Ons geloof is liefde
- Bevrijd door muziek
- Een Zwols topstuk in het Luther Museum
- Gemeente in beeld
- Een vrijplaats in Haarlem
- Beschikbaar zijn en doen wat nodig is
- De geschiedenis dichtbij

Voor een menswaardig perspectief



In ons diaconale werk ontmoeten wij mensen die in Nederland leven zonder geldige verblijfspapieren. In de pers en in het politieke debat worden zij vaak aangeduid als ongedocumenteerden. Wij gebruiken die term liever niet - niet omdat we de werkelijkheid willen verhullen, maar omdat woorden ertoe doen. Een term die iemand definieert op basis van wat hij of zij mist - documenten - doet geen recht aan wie iemand is. Het gaat om mensen: met namen, verhalen, talenten, angsten en hoop. Vanuit die overtuiging kijken wij niet eerst naar status, maar naar de persoon.

De diaconie van de Evangelisch-Lutherse Gemeente Amsterdam kiest ervoor om mensen zonder verblijfsstatus niet uit beeld te laten verdwijnen. Zij leven vaak in een uiterst kwetsbare positie: zonder toegang tot reguliere zorg, zonder recht op werk en met voortdurende onzekerheid over morgen. Ons uitgangspunt is nabijheid. Wij faciliteren geen uitzichtloosheid, integendeel: in ons werk zoeken we steeds naar mogelijkheden. Samen met de mensen zelf en samen met andere organisaties kijken we wat wél kan. Dat kan praktische ondersteuning zijn - voedsel, een veilige ontmoetingsplek, medische of financiële spreekuren - maar altijd met het oog op perspectief.

Op verschillende plekken in Amsterdam en Haarlem is deze benadering zichtbaar. In het Open Huis in De Nieuwe Stad komen onder andere mensen zonder verblijfsstatus voor een maaltijd, een gesprek of ondersteuning. Daar bieden we niet alleen hulp, maar luisteren naar hun verhaal. Ontmoeting is geen bijzaak; het is een manier om mensen hun waardigheid terug te geven. Ook in samenwerking met initiatieven zoals Stem in de Stad in Haarlem en het Wereldhuis in Amsterdam maken we ruimte voor stemmen van mensen die in het publieke debat vaak ontbreken. Die betrokkenheid is des te urgenter omdat strafbaarstelling van illegaliteit nog steeds op de politieke agenda staat. Wanneer het simpelweg verblijven in Nederland strafbaar is - ook voor mensen die aantoonbaar niet kunnen vertrekken - ontstaat een reëel risico: dat mensen geen hulp meer durven zoeken, uit angst voor boetes, detentie of verdere uitsluiting. Dat raakt direct aan onze diaconale roeping. Want wie geen zorg, voedsel of advies durft te vragen, komt verder in de knel. Juist daarom blijven wij helpen. Niet tegen de samenleving in, maar vóór mensen. Wij willen voorkomen dat kwetsbaarheid onzichtbaar wordt. Mensen mogen nooit gereduceerd worden tot een juridisch probleem.

En de samenleving is er ook niet bij gebaat dat mensen verstoken van hulp moeten leven.

Onze inzet is geworteld in een lange traditie van omzien naar ‘de vreemdeling’. Dat betekent: aanwezig blijven, ook wanneer oplossingen niet voor het oprapen liggen. Het betekent: samenwerken, volhouden en zoeken naar wegen van hoop. Door mensen niet vast te zetten in hun situatie, maar samen te blijven kijken naar mogelijkheden, doen wij wat diaconie ten diepste is: ruimte maken voor menswaardigheid.

Martin Teunissen is algemeen secretaris van de Lutherse Diaconie in Amsterdam

► Vrijwilligers verzorgen gratis maaltijden in De Nieuwe Stad (foto Niek Stam).



Kamil kwam als kind naar Nederland. Op het moment dat hij 18 jaar werd, viel hij buiten alle regelingen omdat hij geen verblijfspapieren had. Een jarenlange strijd volgde, waarna hij (ondertussen op straat beland en verslaafd) met hulp vanuit Stem in de Stad vorig jaar eindelijk papieren kreeg - hij was inmiddels begin dertig. Een jaar lang was hij vaste bezoeker van de wekelijkse voedseluitgifte in gebouw ‘Ontmoeting’ bij de Lutherse Kerk in Haarlem. Nu woont hij in Zandvoort en komt, dankzij de juiste papieren, in aanmerking voor therapie voor zijn PTSS. Via de groepsapp gaf hij aan dat hij binnenkort weer eens bij de voedseluitgifte komt buurten.

Pionier in de Balistraat



Mijn naam is Piotr Majoor. In het dagelijks leven werk ik als zakelijk leider bij het Luther Museum in Amsterdam. Maar naast die rol draag ik nog een ander petje: ik ben kwartiermaker voor het woonhof op de Balistraat.

Wat houdt dat in? De Lutherse Diaconie en het OMVH (stichting Oude Mannen en Vrouwen Huis) ontwikkelen samen een prachtig project in de Balistraat: de ombouw van een voormalig politiekantoor tot een woonhof met meerdere woningen en maatschappelijke ruimten. De ambitie is om niet alleen een mooi gebouw neer te zetten, maar er een echte gemeenschap van te maken, voor en met de buurt. Dáár komen de kwartiermakers om de hoek kijken. Met negen mensen bereiden we die gemeenschap voor, nog voordat de eerste bewoner intrekt.

De groep is heerlijk divers: verschillende achtergronden, geloven, culturen en leeftijden. Sommigen zijn

► Bijeenkomst van de kwartiermakers Balistraat - Piotr Majoor zit uiterst rechts

diepgeworteld in de buurt, anderen hebben sterke banden met bestaande hofjes elders in de stad. Iedereen brengt iets eigens mee - of het nu gaat om leiderschap, duurzaamheid of buurtparticipatie - en dat maakt de samenwerking bijzonder prettig. We komen één keer per maand bij elkaar en werken in kleine werkgroepjes aan concrete onderwerpen. Lekker efficiënt, maar ook gewoon gezellig. Naast de taken die wij hebben zien wij elkaar met regelmaat voor een kopje koffie in de zon, een opening van een tentoonstelling of bezoek aan een andere woongemeenschap.

De oplevering staat gepland voor voorjaar 2027. Dat lijkt nog ver, maar als je ziet hoe de plannen vorderen, weet je dat het er zo is. We kunnen dan ook niet wachten om dit woonhof straks écht tot leven te zien komen.

Piotr Majoor

Zie voor meer informatie over de nieuwe woonhof: www.balistraat104.nl en www.diaconie.com/hofjes-erfgoed/balistraat



Stem in de Stad



Stichting Stem in de Stad, 30 jaar geleden opgericht door ds. Jurjen Beumer, zet zich in voor Haarlemmers in moeilijke omstandigheden en kijkt om naar kwetsbare mensen in nood. Bezoekers zijn dakloos of thuisloos en hebben vaak een klein of geen sociaal netwerk.

Een team van tien betaalde krachten en 150 vrijwilligers zorgt dat het ontmoetingscentrum van Stem in de Stad aan de Nieuwe Groenmarkt zeven dagen per week openstaat voor bezoekers. Driemaal per week is er een warme maaltijd; er zijn taallessen, een inlooppreekuur, kapelvieringen en straatpastoraat.

Vanuit de Lutherse Kerk Haarlem zijn er nauwe banden met Stem in de Stad. We weten van elkaar wat we te bieden hebben en verwijzen naar elkaar door. Naast de regelmatige collectes voor het werk van Stem in de Stad, is er ook een actieve app groep van lutheranen. Coördinator Joshua hoeft maar te noemen dat er handen nodig zijn bij de eetvoorziening of er komt wel een lutheraan helpen met eten opscheppen of afwassen.

Bij de voedsel-uitgifte, iedere maandag in gebouw 'Ontmoeting' bij de Lutherse Kerk, komen ook mensen die bij Stem in de Stad bekend zijn: mensen die op straat leven, of op een andere manier uitdagingen hebben die het leven ingewikkeld maken.

Bij de jaarlijkse Agape-maaltijd-viering, afgelopen oktober in de Lutherse Kerk, was Tineke den Hertog, coördinator van het programma Ongedocumenteerden van Stem in de Stad, te gast. Zij nam de kerkgangers mee in de wereld van mensen zonder geldige verblijfspapieren en gaf hen een beeld van wat Stem in de Stad in de praktijk kan betekenen.

In Haarlem is een diaconaal platform opgezet waarin Joost van den Bogert, pastoraal manager van Stem in de Stad, deelneemt en waarin ikzelf, als diaconaal werker van de Lutherse kerk, ook zit. Zo weet iedereen elkaar snel te vinden.

Mede dankzij dat directe contact konden we in december op heel korte termijn een gezamenlijke schoenenactie opzetten met onder andere Stichting New Shoes, Stem in de Stad en de Lutherse kerk. Dankzij die actie konden 85 Haarlemmers, bekend bij Stem in de Stad en het Leger des Heils, nieuwe schoenen uitzoeken bij de ANWB.

Stem in de Stad: met compassie er zijn voor de kwetsbare medemens. Een organisatie waarvan je zou willen dat die niet nodig was, maar waarvan je blij bent dat die er is.

Gerjanne de Vries is diaconaal werker van de Lutherse Kerk Haarlem

Een vrijplaats in Haarlem



Na de kerkdienst op zondag 22 maart in de Lutherse Kerk in Haarlem bezochten 19 gemeentelieden Stem in de Stad aan de Nieuwe Groenmarkt, op initiatief van de diaconie.



De naam, Stem in de Stad, was tijdens de dienst al vaak genoemd: Bij de voorbereiding door de ouderling, bij de collecte-aankondiging, in het gebed ... Zelfs de kinderen hadden er in hun eigen dienst over gesproken en Cupcakes versierd voor de bezoekers van Stem in de Stad, als verrassing voor bij de koffie op maandagmorgen.

We werden ontvangen door Joost van den Bogert, de Pastoraal manager van dit toevluchtsoord in de stad. Een veilige haven, waar je anoniem kunt zijn als je dat wilt, wanneer de golven van het leven over je heen spoelen en je dreigt te verdrinken in wanhoop, verdriet, onzekerheid over je bestaan of eenzaamheid.

De bevroren woorden van Joost van den Bogert raakten ons. Hij schetste de dagelijkse ontmoetingen in deze 'Vrijplaats' in de stad waar ontspoorde levens, uitgeprocedeerde asielzoekers, daklozen en drugsverslaafden even tot rust kunnen komen en een luisterend oor vinden.

In de kleine kapel staken we een kaarsje aan en waren stil. Joost sprak een gebed uit. Na afloop kwamen we nog even bij elkaar, onder de indruk. We dronken een kopje koffie of thee en schreven een kaartje aan de senatoren van de Eerste Kamer om na te denken over het voorgestelde strengere asielbeleid en wat meer medemenselijkheid te tonen.

Alice Nederkoorn is lid van de Lutherse Kerk Haarlem

Beschikbaar zijn en doen wat nodig is



een portret van Errol Toendang - diaken

Begin maart nam Errol Toendang afscheid als diaken van de lutherse gemeente in Amsterdam Zuidoost. Wie met hem terugkijkt hoort geen grote verhalen of bijzondere prestaties, maar ziet vooral een consequente houding.

Errol werd in 1955 geboren in Paramaribo. Binnen het gezin waar hij opgroeide, was de kerk (de Evangelische Broedergemeente) een vanzelfsprekend onderdeel. Toch lag zijn hart daar niet direct. Hij was jong en genoot van het leven en van de vrijheid. Gaandeweg groeide het besef dat er meer moest zijn; iets dat zijn werk in dienstverlenende functies hem niet gaf. Hij ging op zoek naar betekenis en diepgang en vond die in de Lutherse Kerk aan de Waterkant. Daar werd hij in 1985 gedoopt en deed hij belijdenis. Hij voelde zich er thuis en leerde er zijn leven te richten op wat nodig is. Nadat hij naar Nederland was gekomen en zich in de Bijlmer had gevestigd, kwam dat op een andere manier terug. Onderweg naar zijn werk bij de Post fietste hij dagelijks langs een kerkgebouw. Hij las op het bord dat de Lutherse Kerk er diensten hield

en besloot erheen te gaan. Kort daarna bood hij aan om te helpen. "Ik had tijd," zegt hij daarover, "en de kerk kon mij wel gebruiken." Zo werd hij in 2001 diaken. Niet omdat hij daar bewust naar had gezocht, maar omdat er iemand nodig was. In de jaren die volgden groeide hij in het werk en in het geloof. Hij hield zich bezig met het organiseren en ondersteunen van het gemeentewerk, maar vooral met mensen. Omzien naar wie het moeilijk had, aanwezig zijn bij ziekte en zorgen, luisteren, helpen waar dat kon. Diaconaat werd voor hem steeds meer: beschikbaar zijn voor de ander, en doen wat in die ontmoeting gevraagd werd. Na ruim twaalf jaar nam hij afscheid. Het was tijd voor rust, voor meer ruimte in zijn eigen leven. Toen de gemeenschap in Zuidoost onder druk kwam te staan - door spanningen, veranderingen en later de impact van corona - deed de gemeente opnieuw een beroep op hem. Met een kleine groep bleef hij zich inzetten. In die periode veranderde het karakter van zijn diaconaat. Het ging minder om opbouwen en organiseren en meer om volhouden en dragen wat

kwetsbaar is. 'Beschikbaar zijn' kreeg de betekenis van: blijven, ook wanneer het zwaar wordt. 'Doen wat nodig is' betekende nu: niet loslaten wat je is toevertrouwd.

Met een nieuwe predikant kwam er meer structuur en gedeelde verantwoordelijkheid. De gemeenschap vond een nieuw evenwicht met meer stabiliteit. Tegen die achtergrond kijkt Errol nu terug op zijn tweede periode als diaken.

Hij is blij met wat hij heeft kunnen doen, maar blijft herhalen: "Het was altijd met anderen, ik deed het nooit alleen." Voor hem is diaconaat iets wat je samen draagt. Beschikbaar zijn is nooit een individuele prestatie, maar een gezamenlijke beweging van mensen die elkaar en de gemeente dragen. Zo wordt de gemeente kerk. Voor de toekomst hoopt hij dat die beweging blijft groeien; dat de gemeente in Zuidoost, en breder in Amsterdam, een plek zal zijn waar velen hun verantwoordelijkheid nemen; dat het de vrolijke en open gemeenschap blijft waar iedereen welkom is en mensen het leven met elkaar delen.



Wat is een diaken?

Een diaken is iemand die in de kerk wordt geroepen om te dienen. Diakenen hebben een speciale verantwoordelijkheid voor zorg en gerechtigheid: zij ondersteunen mensen die het moeilijk hebben en hebben aandacht voor wat kwetsbaar is. Ze helpen de gemeente om zorgzaam en betrokken te zijn, binnen en buiten de kerk. Zo wordt zichtbaar waar de kerk voor staat, in navolging van Christus.

Zelf kiest hij voorlopig voor rust en een andere invulling van zijn tijd. Hij blijft naar de kerk komen, blijft betrokken, maar nu zonder de verantwoordelijkheid van het ambt. Beschikbaar zijn en doen wat nodig is: het is een taak die niet begint en ophoudt met een ambt. Het is een

manier van leven. In die zin loopt de lijn van zijn diaconaat door, ook nu voor hem een nieuwe fase aanbreekt.

Margo Kistemaker is als vrijwilliger betrokken bij de lutherse geloofsgemeenschap in Amsterdam Zuidoost

Een Zwols topstuk in het Luther Museum

Op 14 januari 1798 werd in de Lutherse Kerk in Zwolle een jongen gedoopt die zou uitgroeien tot een van de belangrijkste staatsmannen van Nederland: Johan Rudolf Thorbecke. In de tentoonstelling *Onder de Zwaan* van het Luther Museum is de zilveren doopschaal te zien waarmee dat gebeurde - een topstuk uit 1671, in bruikleen van de Evangelisch-Lutherse Gemeente Zwolle.

De familie Thorbecke was nauw verbonden met de lutherse gemeenschap in Zwolle. Al rond 1647 vestigde de eerste Thorbecke zich in de stad; ongeveer tegelijkertijd begon de bouw van de Lutherse Kerk. De Thorbeckes waren betrokken bij de levendige handel tussen Duitsland en Amsterdam, met

Zwolle als belangrijke overslagplaats voor goederen als textiel en tabak. De Lutherse Kerk in Zwolle was wat je tegenwoordig een migrantenkerk zou noemen. De gemeente was ontstaan voor mensen met banden met Duitsland: handelslieden, ambachtslieden en militairen. Het leidde tot hechte gemeenschappen, met sterke onderlinge netwerken die ver over de stadsgrenzen reikten.

Dat netwerk bleek cruciaal voor de jonge Rudolf. Zijn vader was tabaksfabrikant in een periode waarin de handel was ingestort. Het gezin had het financieel lastig; geld om de slimme Rudolf na de Latijnse school te laten doorstuderen ontbrak. Via een Zwolse dominee met connecties in de

Lutherse Kerk van Amsterdam werd onderdak geregeld, zodat Rudolf daar kon gaan studeren.

Na zijn studie in Amsterdam en Leiden trok Thorbecke naar Duitsland, waar hij van 1820 tot 1824 filosofie studeerde in onder meer Göttingen. In die hoogontwikkelde intellectuele omgeving vormde Thorbecke het gedachtegoed dat hij later zou vertalen naar de Nederlandse politiek. Of zijn lutherse achtergrond daarin direct doorwerkte, is moeilijk vast te stellen - het lutherse denken en de filosofische traditie liepen in Duitsland door elkaar heen. Maar betrokken was de familie zeker: in brieven tussen Rudolf en zijn vader kwam het wel en wee van de gemeente regelmatig ter sprake.



▲ De doopschaal uit Zwolle tentoongesteld in het Luther Museum

Als staatsman speelde Thorbecke een beslissende rol bij de Grondwet van 1848, die Nederland democratischer maakte en de gelijkheid tussen burgers en geloofsgroepen versterkte. Of zijn lutherse wortels daarop directe invloed hadden, blijft een open vraag - maar de doopschaal in het Luther Museum herinnert er tastbaar aan dat het verhaal van deze grote staatsman begon in een kleine lutherse kerk aan de IJssel.

De tentoonstelling *'Onder de Zwaan'* is tot en met 21 juni te bezoeken in het Luther Museum. Bij de doopschaal is ook het doopregister te zien met de naam Thorbecke. Een podcastfragment waarin Dite Husselman vertelt over de relatie tussen Thorbecke en Zwolle is te beluisteren via de Luther Academie op je favoriete podcastplatform (<https://luthermuseum.nl/nl/podcast>).

Lianne Wilhelmus is samensteller van de tentoonstelling Onder de zwaan.

Ons geloof is liefde

Een queer tentoonstelling tijdens WorldPride

In 1971 maakte de lutherse kerk de weg vrij voor homo-predikanten. De lutherse kerk was één van de eerste kerken - na de Remonstranten - die queer stellen inzegenden. Komende zomer is de WorldPride in Amsterdam. Redenen genoeg voor een bijzondere tentoonstelling.

Het verhaal

Ook de lutherse kerk begon in de kast. Er was een tijd waarin queers niet open durfden te zijn over hun identiteit. Na de jaren '50 van de vorige eeuw kwam er een voorzichtige omslag. Er was meer ruimte om erover te praten en de eerste gay studenten zetten de Lutherse Synode aan het werk; die zorgde ervoor dat de geaardheid van dominees geen reden mocht zijn om hen in het ambt te weigeren.

De tentoonstelling *'Ons geloof is liefde'* volgt de hele ontwikkeling, van vroeger tot nu. Aan de hand van persoonlijke verhalen doorlopen bezoekers de tijdlijnen van queer lutheranen. Fotograaf Jesse van den Berg maakt prachtige portretten van lutheranen uit de regenboog-gemeenschap. Ook komt er een familieportret van de familie Duyvendak. Dominee Duyvendak, die in de jaren '50 in de Lutherse Kerk op het Spui werkte, was gay in een tijd waarin men dit verborgen moest houden. Waar hij nog met zijn geaardheid worstelde en die moest maskeren, staan zijn kleinkinderen en achterkleinkinderen open en trots op de foto.

Steven van Teeseling, directeur van het museum, vertelt: "Ik ben blij en trots dat we dit verhaal van de lutheranen deze zomer vertellen. En dat de kerk ook een voorbeeldfunctie kan hebben, als het gaat om queeracceptatie." In de stijlkamers van het museum is tegelijkertijd moderne kunst te zien. Andrea Knezovic, zelf kunstenaar en curator, zal dit deel van de tentoon-

stelling voor haar rekening nemen. Zij vertelt hierover: "In de tentoonstelling *'We Carry Forward: Queer Horizons of Imagination'* breng ik hedendaagse kunstenaars samen die onderzoeken hoe het queer leven wordt gevormd door herinnering, taal, verbeelding en collectieve zorg. Het thema tijd is voor queer personen anders, dit laat ik zien door diverse stemmen aan het woord te laten. Queer kan een horizon zijn, niet ver weg, maar een heroriëntatie voor het leven."

De tentoonstelling staat niet op zichzelf, maar resonanceert diep met de lutherse geschiedenis. Denk bijvoorbeeld aan de manier waarop de reformatie mensen ruimte bood om dingen anders te zien en autoriteit te bevragen. Steven van Teeseling: "Beide contexten laten zien hoe transformatie kan ontstaan vanuit bestaande structuren; door zorg, doorzettingsvermogen en de moed om anders te denken. Deze tentoonstelling laat zien hoe meerdere verhalen naast elkaar bestaan en hoe queer een perspectief voor het heden en de toekomst is."

Voorbeeldfunctie en toevluchtsoord

Dat de lutherse kerk al zolang een veilig toevluchtsoord biedt voor wie 'anders' is, staat centraal in deze tentoonstelling. Op sommige vlakken zijn de lutheranen voorlopers en dat maakt hen tot een voorbeeld. In een tijd waarin polarisatie toeneemt en mensen conservatiever denken, is dit religieuze geluid een positieve uitzondering.

'Queer' is een overkoepelend begrip voor mensen die zich niet thuisvoelen binnen hetero- en cisgenderrollen en traditionele hokjes. De term is afkomstig uit het Engels en betekent oorspronkelijk 'vreemd' of 'merkwaardig'. Vanaf de jaren '80 van de vorige eeuw werd 'queer' overgenomen door de lhbti-gemeenschap. Het woord is inmiddels ook gangbaar Nederlands.



▲ Ds. Duyvendak op het strand rond 1933. (foto fam. Duyvendak)

Publieksprogramma

Met een speels publieksprogramma bij de tentoonstelling laat het museum de veelkleurigheid van de mondiale regenbooggemeenschap zien, zowel binnen als buiten de lutherse wereld. Daarbij werkt het samen met de Religious World Pride en de Intersex World Pride. Er zijn filmavonden, gespreksavonden en podcastafleveringen voor Imago Queer, een christelijke regenboogpodcast.

Foto's gezocht

Het Luther Museum nog dringend op zoek naar trouwfoto's van queer lutheranen, om de tentoonstelling aan te kleden. Heeft u foto's? Vindt u het leuk om die te delen? Of wilt u uw verhaal kwijt over uw eigen ervaringen met dit thema? Stuur dan een e-mail naar: l.bouma@diaconie.com

De tentoonstelling *'Ons geloof is liefde'*: vanaf 10 juli tot en met 11 oktober te zien in het Luther Museum Amsterdam (<http://luthermuseum.nl/>)

Lisanne Bouma is diaconaal werker bij het Luther Museum en de Lutherse Kerk op het Spui in Amsterdam.

Bevrijd door muziek

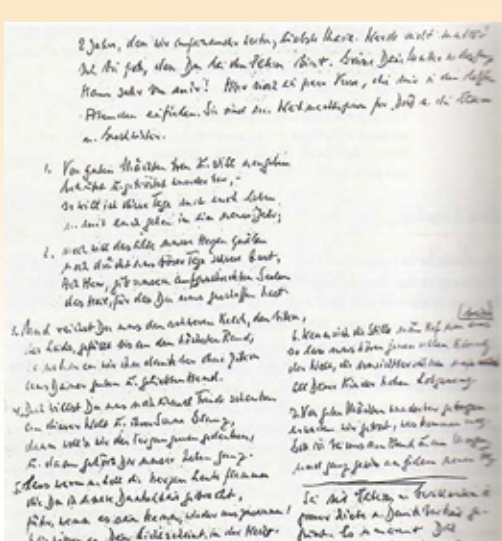
Muziek kan als geen andere kunstvorm emoties kanaliseren of juist versterken. Ze kan troost bieden of vreugde brengen. Ze kan verbinden wanneer mensen samen zingen en uitdrukking geven aan wat niet in woorden is te vatten. Ze kan wat niet te bevatten is toch aannemelijk maken en emotionele bevrijding teweeg brengen. Wat gebeurt er met muziek wanneer zij als politiek wapen wordt ingezet? Muziek verwordt dan tot iets wat het tegenovergestelde is van bevrijding. In de periode tussen 1933 en 1945 werd in Duitsland een verstikkende censuur op muziek ingevoerd (entartete Musik). Joodse muziek werd geboycot en alle 'ontaarde' muziek, zoals jazz, blues en gospel, was absoluut verboden, evenals moderne klassieke muziek (zoals die van Stravinsky en Schönberg). Het is bijna niet voor te stellen, maar onder deze 'ontaarde muziek' viel ook het prachtige *Da pacem Domine* ('Geef vrede, Heer') van Felix Mendelssohn, louter en alleen omdat de componist Joodse wortels had. Hoe onbegrijpelijk...

Een paar jaar geleden mocht ik een lied begeleiden, op een bruiloft in de Lutherse Kerk in Haarlem. Een Zwitsers echtpaar koos heel bewust voor het lied van Bonhoeffer, "Von guten Mächten treu und still umgeben", op muziek van Siegfried Fietz. Die keuze vond ik destijds opmerkelijk, omdat ik de tekst niet direct passend vond voor een huwelijksceremonie.

De context waarin Dietrich Bonhoeffer dit gedicht schreef, is allesbehalve romantisch. Hij schreef de tekst op 19 december 1944, terwijl hij gevangen zat in zijn cel, opgesloten in een kelder aan de Prinz-Albrecht-Straße in Berlijn - beroofd van zijn vrijheid. Als vooraanstaand theoloog uitte hij stevige kritiek op het antisemitisme, op het leiderschap van Hitler en op de rol die de kerk daarin wel of juist niet vervulde. Op het moment dat Bonhoeffer de verzen schreef,

woedde de oorlog in zijn laatste fase. De onzekere toekomst en de onbeschrijflijke crisis waarin de wereld zich toen bevond, doen soms denken aan de chaos waarin wij ons opnieuw lijken te begeven. De verzen van Bonhoeffer komen uit een brief die hij schreef aan zijn verloofde. De celmuren beroofden hem van zijn vrijheid, maar het lied bleef niet gevangen. Fysiek opgesloten, maar spiritueel een vrij mens. In het eerste couplet weet hij zich omringd door goede machten, waarmee hij zijn vrienden en geliefden bedoelt. 'Ik heb mij geen moment alleen of verlaten gevoeld. Jullie, de ouders, jullie, de vrienden en studenten - jullie zijn altijd volledig aanwezig in mijn gedachten', schrijft Bonhoeffer aan zijn verloofde. De cel waarin hij gevangen zit, wordt zo een plek van contemplatie, van vrede en meditatie. De muren verliezen hun functie; een oecumenische hymne wordt geboren - een lied dat zingt van geloof, hoop en liefde. Ik begin het Zwitserse bruidspaar steeds beter te begrijpen.

Klaas Koelewijn is (onder andere) organist van de Lutherse Kerk Haarlem



▲ Handschrift Dietrich van Bonhoeffer (slot van brief aan Maria van Wedemeyer van 19 december 1944)

Gemeente in beeld



Carel van den Berg

Carel van den Berg is in 1946 in Winterswijk geboren. Zijn Nederlands Hervormde moeder en Gereformeerde vader hadden in 1933 de nodige moeite om een dominee te vinden die zo'n 'gemengd huwelijk' wilde inzegenen. In Carels ouderlijk huis werd op een liberale manier over het geloof gedacht toen dat nog allerm minst vanzelfsprekend was.

Hoe ben je luthers geworden?

Voor mijn studie ben ik naar Utrecht verhuisd. Ik vond de religieuze openheid daar een verademing. Dus als student ging ik religieus shoppen, bij de Anglicanen, of naar de studenten-gemeente in de Janskerk, waar mensen van allerlei achtergronden bij elkaar zaten. Daarna werd ik in Delft leraar op een college dat geleid werd door paters Jezuïeten. Van hen heb ik veel geleerd over de Rooms-Katholieke Kerk en spiritualiteit. In die tijd werd ik leider van een gespreksgroep voor christelijke homo-seksuelen en lesbiennes. Wij voelden ons niet thuis binnen de kringen van het COC, dat ultralinks

was en waar weinig gevoel was voor onze vragen en interesses. Vervolgens kwam ik op de verjaardag van ds. Kees van der Horst een andere piepjonge dominee tegen, de eveneens lutherse Harry Donga. En de rest is geschiedenis, we zijn inmiddels meer dan 50 jaar een paar.

Wat vind jij waardevol in de lutherse spiritualiteit?

Het belangrijkste vind ik de afwezigheid van gedragsdogma's. Geen regels over wat op zondag wel of niet mag, hoe je je moet kleden, wat wel of niet is toegestaan. In veel kerken ligt hier een sterke nadruk op. Lutheranen staan anders in het leven, ze gunnen elkaar de vrijheid. Een ander element dat ik waardevol vind is dat de lutheranen onderdeel zijn van een wereldkerk en dat draagt ook bij aan een ruime blik. Toen ik ooit voor het eerst een krantje van de Lutherse Wereld Federatie in handen kreeg stonden daar berichten in van Lutherse kerken uit Indonesië, Brazilië en Zuid-Afrika. Dat maakte indruk. Het Nederlandse calvinisme denkt vaak wat provinciaal.

Heb je ook nog andere spirituele bronnen?

In mijn werkzame leven was ik leraar aardrijkskunde met een lesbevoegdheid in klassieke geschiedenis. Ik heb interesse in hoe die klassieke cultuur een doorwerking heeft gevonden binnen het christendom, onder andere in de beeldtaal van de iconen van de oosterse-orthodoxe kerktraditie. Ze fascineren mij en ik heb inmiddels een hele verzameling van bronzen iconen. Ze bevatten een schat aan verhalen en gedachten, maar door de gebruikssporen getuigen ze ook van de dagelijkse spiritualiteit van heel gewone mensen.

Wat vind jij belangrijk voor de kerk in deze tijd?

Het motto van onze lutherse gemeente is 'Onderzoek alle dingen en behoudt het goede'. Ik vind dat een blijvende opdracht voor ons. Blijf je in alle problemen van deze wereld telkens weer openstellen. Onderzoek ook dat wat je misschien niet zo leuk vindt. Zo word je rijker als mens en rijker als gemeenschap. Daarnaast vind ik het belangrijk dat we elkaar als gemeenschap niet uit het



▲ Carel van den Berg (foto Marike Omta).

oog verliezen. Laten we levendig naar elkaar omzien. Elkaar bemoedigen en troosten als het kan, en elkaar zo op de weg houden. Ook de pastorale zorg vanuit de predikanten en pastores is hier een belangrijk onderdeel van.

Wat is voor jou een dierbare, inspirerende tekst? (uit Bijbel of andere bron?)

Ik ben al van jongs af aan een echt natuurmens. Mijn opa had een vruchtentuintje en als we daar dan als kind langsliepen zagen we binnen enkele minuten tien verschillende vogeltjes. Daarom vind ik de openings-

zin van Psalm 84, vers 2 in de berijming van mijn gereformeerde jeugd erg mooi:

Zelfs vindt de mus een huis, o HEER de zwaluw legt haar jongskens neer in 't kunstig nest bij Uw altaren.

Ik vind dat een prachtig beeld, van een mus die gewoon een nestje bouwt in de tempel. Dat het nietige, het kleine meetelt bij God en dus ook bij ons.

André van der Stoel is predikant van de lutherse geloofsgemeenschap in Amsterdam Stad

De geschiedenis dichtbij



Als medewerker van de diaconie werk ik vanuit het diaconaal centrum "In de Zwaan" aan de Maasstraat in Amsterdam. Bijna elke werkdag zie ik het herinneringsvenster. In het glas van één van de ramen van ons centrum staan de namen van 77 Joodse bewoners van de zogenoemde Huizen Kemper, die tijdens de Tweede Wereldoorlog werden gedeporteerd en vermoord.

▼ Deel van het Herinneringsvenster bij de Lutherse Diaconie, Maasstraat 148 in Amsterdam

Het venster is een initiatief van de bewonerscommissie van de Huizen Kemper en de Lutherse Diaconie. Waar geschiedenis vaak blijft steken in cijfers, maakt dit raam de gevolgen van de oorlog persoonlijk en tastbaar. Elke naam staat voor een leven, een levensverhaal - en voor een toekomst die is afgebroken. Ik zie regelmatig voorbijgangers stilhouden. Even verstilt de drukte van de straat en dringt het besef door hoe dichtbij deze geschiedenis is. Ieder jaar, op 4 mei, lezen wij de namen voor, tijdens een kort herdenkingsmoment.

De namenlijst is tot stand gekomen dankzij het werk van historicus Mariette Wildeboer. Zij heeft niet alleen de mensen geïdentificeerd, maar ook de levensverhalen van veel bewoners weten te achterhalen. Door hun namen zichtbaar te maken, blijven zij aanwezig in ons heden.

Tegelijk confronteert het venster mij met een vraag: wat betekent vrijheid vandaag? Vrijheid is geen vanzelfsprekendheid, maar iets wat we steeds opnieuw moeten beschermen. In een tijd waarin uitsluiting,

vreemdelingenhaat en antisemitisme lijken te groeien, laat deze plek zien hoe kwetsbaar vrijheid is - en hoe snel het mis kan gaan als we wegkijken.

Daarom is dit venster voor mij meer dan een herinnering aan het verleden. Het is een stille oproep en een opdracht om hier, nu en voor de toekomst juist niet stil te blijven, maar waakzaam te zijn, verbonden

met het lot van anderen; om waar mogelijk naast hen te staan, hun levensverhaal en hun stem te horen en waar passend door te geven, zodat we hun menselijkheid en waardigheid blijven zien. Want als we niet alert zijn, is wat geschiedenis leek opnieuw huiveringwekkend dichtbij. Bevrijding is een opdracht.

Martin Teunissen

Ter herinnering aan de Joodse bewoners uit de Huizen Kemper Uiterwaardenstraat 288 t/m 316, Maasstraat 148 t/m 154, Zuider Amstellaan/Rooseveltlaan 191 t/m 209 die in de periode 1942 - 1945 door de Duitse bezetter en zijn Nederlandse helpers zijn gedeporteerd en vermoord.					
Uiterwaardenstraat			Maasstraat		
Erich Herzfeld	Sobibor, 28 mei 1943	53 jaar	Selma Buxbaum-Klugman	Sobibor, 2 juli 1943	64 jaar
Moses Nordheim	Sobibor, 7 juli 1943	65 jaar	Moses Marcus Deen	Auschwitz, 21 september 1942	44 jaar
Pauline Nordheim-Hijmans	Sobibor, 16 juli 1943	57 jaar	Eva Henriëtte Deen-Spanjaard	Auschwitz, 21 september 1942	42 jaar
Alexander Katz	Sobibor, 21 mei 1943	31 jaar	Henri Deen	Auschwitz, 21 september 1942	17 jaar
Käthe Pauline Katz-Silberstein	Sobibor, 21 mei 1943	31 jaar	Paul Deen	Auschwitz, 21 september 1942	14 jaar
Berta Katz-Almus	Sobibor, 28 mei 1943	60 jaar	Jaap Herbert Deen	Auschwitz, 21 september 1942	8 jaar
Regina Silberstein-Perl	Sobibor, 28 mei 1943	72 jaar			
Rosa Mosheim-Dannenberg	Sobibor, 26 maart 1943	71 jaar	Rooseveltlaan (voorheen Zuider Amstellaan)		
Werner Mosheim	Sobibor, 4 juni 1943	40 jaar	Aron de Leeuwe	Mathausen, 1 oktober 1942	16 jaar
Johanna Mosheim-Kaufmann	Sobibor, 4 juni 1943	43 jaar	Julius Schaffelmer	Auschwitz, 8 augustus 1942	40 jaar
Edgar Louis Mosheim	Sobibor, 4 juni 1943	6 jaar	David Levi Andriess	Auschwitz, 10 september 1942	57 jaar

Colofon

Deze gemeentekrant is een uitgave van de Evangelisch-Lutherse Gemeente Amsterdam (ELGA).

Redactie: Marjon Zeldenrust (Haarlem), Gerrit Riemer (Amsterdam Zuidoost), André van der Stoel (Amsterdam Stad), Martin Teunissen (Diaconie), Lisanne Bouma (Diaconie), Gerard Saurwalt (Luther Museum Amsterdam), Marijn Wendel (eindredactie) communicatie@luthersamsterdam.nl

Fotoverantwoording: alle foto's © ELGA / de auteurs, tenzij anders aangegeven

Vormgeving: Saskia Zwerver

Druk: Libertas Pascal, Utrecht

Voorjaar 2026

